

ГУМАНІСТИЧНА ВЗАЄМОДІЯ ЯК ФАКТОР ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

У статті розглянуто проблему професійної підготовки майбутнього учителя; використано праці педагога-гуманіста В. Сухомлинського; проаналізовано сучасні дослідження з означуваної теми; прослідковано взаємозв'язок між поняттями «професійна підготовка», «педагогічна взаємодія», «гуманістична взаємодія»; окреслено важливі положення засад гуманістичної взаємодії як фактору становлення високопрофесійного педагога; визначено перспективи та необхідність здійснення досліджень з питань гуманістичної взаємодії.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутній учитель, педагог-гуманіст, особистість учня, педагогічна взаємодія, гуманістична взаємодія.

The problem of professional teacher training is revealed in the article ; the works of the teacher-humanist V. Sukhomlynskyi are used; the current researches on the topic under investigation are analyzed ; the relations between the concepts «professional training», «teachers' interaction», «humanistic interaction» are traced; important humanistic principles of interaction as a factor of highly professional teacher formation are outlined; the prospects and the need for research on humanistic interaction are defined.

Key words: professional training, future teacher, teacher-humanist, student's individuality, teachers' interaction, humanistic interaction.

Жорстка та нестабільна ситуація в країні призвела до зміни вимог зі сторони суспільства щодо підготовки педагогічних кадрів, акцентуючи на людському чиннику. Сучасні педагоги мають бути високими професіоналами. Крім ґрунтовних знань, умінь і навичок, повинні бути наділеними особистісними характеристиками, фундаментальну основу яких становить капітал загальнолюдських якостей, що дадуть можливість будувати відносини один з одним на засадах високих гуманістичних цінностей та норм співжиття. Саме завдяки такому тандему вдасться облагородити людські стосунки, зробити їх чистими, позбавити людей жорстокості та ненависті один до одного. Все у суспільстві починається з учителя. Велику роль відіграє також виховання батьків, котрі «народять» згодом майбутніх депутатів, керівників держави, робітників тощо, а вони, в свою чергу будуть визначати рівень та спосіб життя, дбати за добробут держави. Це як замкнуте коло – недоліки чи успіхи у вихованні діють за законом бумеранга, результат якого є не зажди передбачуваний, позитивний.

Світова освітянська практика переконує в необхідності перевірки моральної професійної придатності молодого спеціаліста до роботи з дітьми. Лише після позитивних результатів його допускають до педагогічної діяльності. Таку практику доречно було б запровадити й у нас.

Майбутній педагог формується упродовж довгих років навчання у вузі. У зв'язку з цим актуальності набуває питання аксіологізації у підготовці компетентного професіонала, яку мають забезпечити співпраця викладача та студента.

Концепції суб'єкт-суб'єктної, гуманістичної взаємодії особистостей є основою праць Г. Балла, І. Беха, О. Бодальова, М. Боришевського, О. Киричука та інших дослідників. Співпраця студента з викладачем допомагає йому набути професійної ідентичності: зміцнити професійно-педагогічну спрямованість, скоригувати «Образ-Я», підвищити

професійну саморефлексію, перетворити у внутрішній резерв професійно-рольові цінності і поєднати їх зі сутністю власного «Я». Особливо важливе значення мають позитивні взаємини студента з викладачами для формування гуманістичних спрямувань і стилю поведінки майбутнього вчителя, зокрема, чистих почуттів і прагнень, розуміння необхідності власної неповторності та самоцінності, недоторканості іншої людини, педагогічного альтруїзму і співчуття, набуття емпатійності, здатності відгукнутися на чужі проблеми, бажання розділити щастя, мати потребу і вміти надати своєчасну допомогу та підтримку людині, яка цього потребує.

Педагогічна взаємодія (інтеракція) знайшла відображення у дослідженнях закордонних авторів (Р. Селман, О. Стауфорд, М. Фландерс, М. Хаузен) і розглядається ними з позиції гуманістичної та когнітивної психології. Л. Жарова, В. Котов, М. Рибаківа, М. Седова, Р. Шакуров та ін. розкривають у своїх працях емоційно-комунікативний бік педагогічної взаємодії. Науковці М. Вейт, Б. Огаянц, Є. Субботський розглядають педагогічну взаємодію як соціально-психологічний процес.

Проте, варто зазначити: аналіз провідних психолого-педагогічних ідей показав, що проблема гуманістичної взаємодії викладачів та студентів як фактору їх професійної підготовки в системі вищої освіти ще не достатньо осмислена і не втілена у самостійну модель. Тому виникає необхідність подальшого її дослідження.

Мета статті – виявити загальні тенденції, що стосуються підготовки педагогічних кадрів на основі гуманістичної взаємодії.

Аналіз наукової літератури з означеної теми дає можливість стверджувати, що проблема професійної підготовки вчителя була і залишається головною упродовж багатовікової історії розвитку людства.

Вона різнобічно висвітлена як педагогами-класиками, так і сучасними науковцями. Так, Я. Коменський переконував: «Не можна доручати справу виховання жодній неосвіченій людині, а тим більше людині, не певній у моральному відношенні, і тим більше такій, чиє благочестя і совість сумнівні» [2, с. 319].

Гуманіст В. Сухомлинський вбачав результат підготовки до учительської професії у сформованості моральних якостей: «Сердечність, теплота, доброзичливість у ставленні до дитини – те, що можна назвати загальним словом доброта, є наслідком великої, тривалої роботи педагога над самовихованням почуттів» [8, с. 299]. Здатність виявляти таке ставлення до вихованців має формуватися у майбутніх педагогів на основі інтересу до людей, поваги до них та усвідомленні себе як людини, яка здійснює вплив на розвиток особистості.

Ці слова підтверджують, що особливе значення у діяльності педагога відіграє гуманістичний компонент. Спробуємо прослідкувати взаємозв'язок понять «професійна підготовка», «педагогічна взаємодія», «гуманістична взаємодія».

Термін «педагогічна взаємодія» знайшов відбиток у працях В. Загвязинського, І. Левшиця, Х. Лийметса. Автори стверджують, що це доволі складний процес, у складі якого багато компонентів: дидактичні, виховні, соціально-педагогічні. Вони обумовлені навчально-виховною діяльністю, цілями навчання та виховання.

Педагогічна взаємодія, як стверджує Ю. Бабанський означає взаємну активність викладача і студентів і включає в себе такі поняття: педагогічний вплив; активне сприйняття студентами педагогічного впливу; засвоєння інформації, її персоніфікації; власну активність студента, яка виражається в окремих його діях і впливу на самого себе і на викладача. У процесі педагогічної взаємодії, на думку ученого, між її суб'єктами встановлюються різні зв'язки: інформаційні, комунікативні, психологічні, методичні, організаційно-діяльнісні, управлінські, самоуправління [1].

Багато вчених (в тому числі В. Симоненко) обґрунтовують функції педагогічної взаємодії: мотиваційну, освітню, розвиваючу, перцептивну, комунікативну, інтерактивну, фасилітаційну, аксіологічну [4].

Особлива роль у професійно-педагогічній взаємодії належить аксіологічній функції, яка визначає зміст педагогічної гуманістичної взаємодії, сприяє зростанню якості освіти, суб'єктів педагогічного процесу, їх особистісного утвердження завдяки особливому стилю спілкування. Взаємодія викладачів і студентів обумовлюється також їх підходами щодо розуміння необхідності якісної організації навчально-виховного процесу у вузі, місця та ролі суб'єктів цього процесу. Викладач і студенти шукають найбільш ефективних шляхів вирішення цієї проблеми: спільна діяльність, різні форми дистанційного спілкування тощо.

А. Кир'яковою і її науковою школою виділено та розроблено поняття «ціннісна взаємодія», яке означає взаємодію, цілевизначення, направлення особистісного ставлення до об'єктивної дійсності. Саме поняття ціннісного ставлення, на думку ученої, включає в себе наступні компоненти: обмін цінностями як особистісний у вільному спілкуванні та діяльності; цілеспрямоване залучення студентів до цінностей суспільства; проникнення викладача до цінностей студентів через діагностику, через інтуїтивне і теоретичне вивчення інтересів і прагнень студентів; прогнозування розвитку ціннісних орієнтацій на перспективу [3].

Саме ціннісна взаємодія, на наш погляд, має місце в основі гуманістичної взаємодії. У цьому переконують дослідження таких учених: І. Зязюна, О. Киричука, С. Максименко, Н. Мойсеюк, І. Підласого, Т. Поніманської, О. Савченко, О. Сухомлинської, Г. Тарасенко, Г. Шевченко та ін.

Гуманістична взаємодія, на їх думку, означає оволодіння викладачем загальнолюдською культурою і вміннями транслювати цінності в життєдіяльність студентів, які зберігають, збагачують, інтегрують їх у своїй навчальній діяльності. І як результат – розвиток самосвідомості, прагнення до саморозвитку і творчості, до оволодіння педагогічними інноваційними технологіями, використання прогресивного досвіду досвідчених педагогів, вміння оперативно реагувати на досягнення вітчизняної та світової наук. Поняття взаємодії педагога та вихованців в умовах сучасного освітнього середовища багатокomплексне. Важливо пам'ятати, що педагогічна взаємодія як психолого-педагогічне утворення розглядається безпосередньо як процес індивідуально-груповий (між педагогом і вихованцем, групою вихованців), соціально-психологічний (відносини в колективі) і як інтегральний (об'єднує різні стосунки у певному соціальному середовищі). Учені з розумінням ставляться до досліджень цієї проблеми, підкреслюючи, що гуманістична взаємодія відіграє важливу роль у різних професійних сферах: у процесі адаптації молодих спеціалістів у новому колективі, у стосунках з різними клієнтами, в умінні успішно презентувати себе на робочому місці тощо. Практичні можливості гуманістичної взаємодії дуже вагомі. Саме тому проводяться дослідження з метою виявлення її у різних формах та видах діяльності, що допомагає уточнити зміст, структуру, методи та прийоми організації та керівництва.

Особливий інтерес до поняття «гуманістична взаємодія» представники різних наукових галузей виявляють у зв'язку з проблемами соціально-культурного, економічно-матеріального життя людей, намаганням вижити у цій складній обстановці, проявити самостійність, незалежність, адекватно оцінити себе та інших для того, щоб зрозуміти, що нинішнє суспільство вимагає оновлення у всіх сферах діяльності, особливо педагогічній.

Дотримання законів гуманістичної взаємодії змінює стосунки між викладачем і студентами, які стають не тільки об'єктами, але і повноцінними суб'єктами навчально-

виховного процесу та дає відповідь на такі непрості запитання: як зберегти індивідуальність, як найповніше реалізувати її потенціал, як навчитися сприймати не завжди успішних людей, як із розумінням ставитися до не схожих на інших, іноді незручних осіб, як допомогти людині залишитися самодостатньою, зуміти самореалізуватися?

Проаналізовані джерела дають нам можливість дати визначення гуманістичної взаємодії. Безумовно – це суттєвий компонент та засіб розвитку педагогічної діяльності, це співпраця усіх суб'єктів навчально-виховного процесу, наукової та соціально-гуманітарної діяльності. І як результат – забезпечення педагогові адекватного відображення й усвідомлення об'єктів професійної діяльності, себе самого як суб'єкта цієї діяльності, особистості учня як суб'єкта взаємодії, й на цій основі – адекватне, успішне регулювання нею.

Результати нашого дослідження дають можливість доповнити попередні висловлювання та визначити наступні пріоритети, які відображають суть гуманістичної взаємодії.

Інноваційний підхід. Педагог – людина інноваційного типу, яка здатна до безперервного навчання, креативного застосування знань, умінь, різних компетентностей; умотивована до професійного вдосконалення професії, відповідно до особистих нахилів, здібностей, інтересів; це мережева людина, яка ввійшла у русло фахової комунікації за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, сучасних засобів інтерактивного спілкування.

Педагогічний гуманізм. Прийняття до душі всіх вихованців, довіра до них, повага до їх особистості, впевненість в їх можливостях; прийняття цілей, запитів, інтересів, визнання цінностей, чеснот, досягнень, важливості для оточуючих авторитету. «Не можна пізнати дитину, не люблячи її», – стверджував В. Сухомлинський [8, с. 292].

Педагогічна інтуїція. Бажання та необхідність відчувати іншого як самого себе, вміти визначати нахили, передбачати поведінку, вчинки дитини за певних умов у відповідному середовищі, розуміти її внутрішній світ, цінувати позитивні та негативні переживання і почуття. В. Сухомлинський писав, що «глибока віра в можливість успішного виховання кожної дитини» [7, с. 423] сприяє максимальній професійній самореалізації особистості, формуванню у неї здатності до безперервного навчання та саморозвитку.

Педагогічний діалогізм. Вміння вести міжособистісний діалог на основі поваги і довіри, рівності прав, взаємного розуміння, спільної творчості; вміння слухати, цікавитися думками, знати інтереси та прагнення, бути чутливим до зрушень в особистостях, їх переконань, потреб, стимулів, мотивів діяльності, професійне переосмислення своїх освітніх дій та використання гуманістичного мислення у педагогічному процесі. «Ввести дитину в складний світ людських стосунків – одне з найважливіших завдань виховання» [6, с. 87].

Саморефлексія педагога. Допомагає самоусвідомлюванню, баченню себе, розумінню своїх помилок досягнень, розуміння того, як сприймають його інші. Це дозволяє йому постати перед своїми вихованцями особистістю, яка відкрита до вираження своїх почуттів та емоцій, цікавою індивідуальністю і гідної уваги людиною, а не номінальним керівником їх життєдіяльності та організатором процесу навчання. У книзі «Сто порад учителям» учений переконливо констатує: «Учительська професія – це людинознавство, постійне проникнення в складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється» [7, с. 421].

Педагогічна співпраця. Установка та довірливе відкрите спілкування з дітьми, забезпечення їм ролі активного діяча у процесі організації спільної та самостійної

діяльності. Оскільки, молоде покоління – це покоління людей, які не засмічені віджилими ідеологічними стереотипами та здатні до сміливості, творчості, то для них необхідно шукати особливі шляхи для співпраці. «Справжній вихователь той, хто йде до вихованців зі своїми яскравими думками, ідеями, переконаннями.... Тільки тоді, коли вихователь закликає, веде за собою вихованців, хоче бачити їх духовно багатими, різнобічно розвиненими, вони відчувають, що їхня доля глибоко хвилює його» [5, с. 198].

Педагогічна толерантність. Надання права на збереження автономності, незалежності; етичне ставлення до внутрішнього індивідуального світу особистостей, поважне ставлення до їх особливостей, несхожості, нетиповості. Подолання у стосунках різних форм авторитаризму, домінування. «Справжня освіченість педагога виявляється в тому, що в його особі вихованці знаходять провідника до вершини моралі... » [5, с. 198].

Педагогічна емоційність. Позитивно налаштований педагог створює атмосферу комфорту, бажання спілкуватися, бачити один одного, відчувати свою корисність для себе та інших, розуміння того, що всі проблеми можна вирішити, коли ти не самотній. У книзі «Сто порад учителеві» учений-гуманіст зазначає: «За будь-яких обставин робіть так, як велить ваше перше сердечне поривання, – воно завжди найбагатородніше. Але водночас учителеві треба вміти контролювати свої сердечні поривання розумом, не піддаватися емоційній стихії» [7, с. 424].

Дотримання цих важливих положень допомагатиме всім причетним до освітянської справи налагодити гуманні відносини на основі гуманістичної взаємодії.

Підсумовуючи різні підходи в з'ясуванні суті означеної проблеми, можна стверджувати, що гуманістична взаємодія студентів та викладачів має бути спрямована на усвідомлення й оцінку всіх сторін професійної діяльності, а також своєї особистості з позицій їх ефективності та визначення можливостей подальшого професійного становлення. У подальших дослідженнях необхідно звернутися до вивчення персоналізованої педагогічної взаємодії, основою якої є гуманізм. Кожна людина з народження наділена здібностями та талантами і несе в собі те, що може змінити цей світ на краще. І, якщо ми дійсно хочемо бути європейською державою, мати мудру та гуманну націю, нам необхідно якомога менше зацикловатися на власних проблемах, вважаючи, що тільки вони є найглобальнішими, і, хоча б іноді, оглядатися довкола. Навколо є тисячі тих, хто потребує нашої опіки, кому необхідне наше тепло, увага, ласка, турбота. Треба вірити в людей, поважати їхні думки та вибір, розуміти їхні потреби і допомогти правильно знайти своє місце у цьому світі. Це може забезпечити фахівець із сформованими моральними, громадянськими, патріотичними якостями, людською і професійною гідністю, завдяки якому формуються ціннісні орієнтації, необхідні професійні компетенції, соціальний досвід, необхідний для досягнення життєвого успіху.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабанский Ю. К. Избранные педагогические труды / [сост. М. Ю. Бабанский ; авт. вступ. ст. Г. Н. Филонов, Г. А. Победоносцев, А. М. Моисеев ; авт. коммент. А. М. Моисеев]. – М. : Педагогика, 1989. – 558 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://elibr.gnpbu.ru/text/babanskiy_izbrannyye-pedagogicheskie-trudy_1989/
2. Зайченко І. В. Історія педагогіки. У двох книгах. Книга І. Історія зарубіжної педагогіки : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / І. В. Зайченко. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. – 624 с.
3. Кирьякова А. В. Теория ценностей – методологический базис аксиологии образования / А. В. Кирьякова // Аксиология и инноватика образования. – 2010. – 27 дек.

- № 1. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.orenport.ru/axiology/docs/3/3.pdf>

4. Общая и профессиональная педагогика : учебное пособие для студентов пед. вузов / под ред. В. Д. Симоненко. - М. : Изд.-й центр «Вентана-Граф», 366 с.

5. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5 т. - К. : Рад. школа, 1976. - Т. 1. - С. 55- 206.

6. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5 т. - К. : Рад. школа, 1977. - Т. 3. - С. 7-279.

7. Сухомлинський В. О. Сто порад вчителів / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5 т. - К. : Рад. школа, 1976. - Т. 2. - С. 419-654.

8. Сухомлинський В. О. Як любити дітей / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5 т. - К. : Рад. школа, 1977. - Т. 5. - С. 292-308.

Рецензент: д. пед. н., проф. Шевченко Г.П.